

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМ. М. П. ДРАГОМАНОВА

ТКАЧЕНКО ЮЛІЯ ВІТАЛІЇВНА

УДК 811. 161. 2: 81' 37

**ДІЄСЛІВНА ВЕРБАЛІЗАЦІЯ
ГРАДУАЛЬНОЇ СЕМАНТИКИ
В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ**

Спеціальність 10.02.01 – українська мова

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі української мови Інституту української філології та літературної творчості імені Андрія Малишка Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, доцент
Овчиннікова Ірина Ігорівна,
Національний педагогічний
університет імені М. П. Драгоманова,
доцент кафедри української мови.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Слободинська Тамара Степанівна,
Вінницький обласний комунальний
гуманітарно-педагогічний коледж,
завідувач кафедри теорії, фахових методик
та технологій дошкільної освіти;

кандидат філологічних наук, доцент
Доценко Олена Леонідівна,
Київський університет імені Б. Грінченка,
доцент кафедри української мови.

Захист відбудеться «18» жовтня о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.25. Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, Міністерство освіти і науки України (01601, м. Київ, вул. Тургенівська 8/14, ауд.7-3).

Із дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, Міністерство освіти і науки України (01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9, тел.: 234-11-08).

Автореферат розіслано «17» вересня 2016 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

А.П. Гальона

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Дисертаційне дослідження «Дієслівна вербалізація градуальної семантики в сучасній українській мові» присвячене семантичному аналізу дієслів, що мають у своїй семантичній структурі градусему, тобто сему міри і ступеня; опису словотворчих афіксів, які вносять у семантичну структуру дієслівної лексеми гранд-відтінок, а також аналізу засобів вираження градуальної семантики дієслів на синтагматичному рівні.

Одним з актуальних напрямів дослідження лексики в сучасному мовознавстві є аналіз лексичних одиниць як елементів системи, об'єднаних у лексико-семантичні групи. Кожне слово у своїй мікросистемі займає певне місце, визначене його значенням та граматичними особливостями. Семантика слова є результатом тривалої абстрагувальної роботи людського мислення. Без узагальнення й абстрагування функціонування мови неможливе, бо реєстри словника стали б неосяжними. Слово – це особливий мікросвіт, у якому відображено певний фрагмент реальної дійсності. Сприйняття й відтворення змісту лексеми, що виражається в подальших діях слухача, є реалізацією комунікативної функції мови – її основної функції.

Проблемам лексичної семантики присвячено праці В. Русанівського, Ж.Соколовської, К. Городенської, В. Кононенка, Н. Гуйванюк, Л. Васильєва, А. Уфімцевої, Т. Кильдибекової, Е. Сепіра, С. Колесникової.

Центральною частиною мови сучасні мовознавці (І. Вихованець, К.Городенська, А. Загнітко, О. Леута та ін.) називають дієслово, оскільки воно як основний клас ознакових слів є виразником головних граматичних категорій і цим найпоспідовніше протиставлене іменникам – класові слів на позначення предметності. Центральну позицію дієслово посідає і щодо інших класів ознакових слів – прикметника, числівника та прислівника, бо вона зумовлена його семантичними ознаками, морфологічними категоріями та синтаксичними функціями.

Засобом акумуляції знань про міру, ступінь та інтенсивність різних явищ, що часто приймається як ознака, покладена в основу впорядкування уявлень про явища навколишнього світу, є градація.

Окремі аспекти градуальності на матеріалі різних мов аналізували О.Бондарко 1976, Е. Сепір 1985, О. Шейгал 1990, С. Колесникова 1998, К.Кеннеді 2000, Н. Батрин 2007, Л. Марчук 2008, І. Назарова 2009, Г. Кирєєва 2010 та ін.

Водночас не було зроблено глибокого лінгвістичного аналізу категорії градуальності на мовному рівні, переконливо не сформульовано її логіко-філософське обґрунтування, не описано різнорівневі засоби репрезентації градуальності.

Саме вивчення семантичної структури дієслівних лексем з градуальною семантикою було покладено в основу нашого наукового дослідження.

Актуальність теми дисертації зумовлене її спрямуванням на розгляд взаємозв'язку мови й мислення, важливістю комплексного аналізу надзвичайно цікавої у семантичному плані та функційно значущої категорії градуальності, що репрезентована у багатьох дієслівних лексемах різних лексико-семантичних груп, а також недостатнім рівнем дослідження цієї проблеми в українському мовознавстві. До сьогодні відсутні праці, у яких ґрунтовно описано лексико-семантичні групи дієслів з градуальною семантикою, не систематизовано афікси, які в семантичну структуру дієслів вносять значення градуальності, не розглянуто засоби вираження градуального значення дієслів на синтагматичному рівні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації відповідає планам наукової роботи кафедри української мови Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за проблемою «Лінгводидактичний опис функціонування української мови». Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол № 7 від 23.02.2012 р.) і схвалено науковою координаційною радою «Українська мова» Інституту української мови НАН України (протокол № 59 від 20. 03. 2012р.).

Метою дисертаційної роботи є комплексний аналіз засобів вираження градуальної семантики дієслова на різних рівнях структури мови.

Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань:

- 1) дати логіко-філософське обґрунтування категорії градуальності;
- 2) з'ясувати семантику дієслів, у компонентному складі яких є сема градуальності;
- 3) дослідити засоби репрезентації категорії градуальності в семантиці дієслів української мови;
- 4) дослідити словотворчі афікси, за допомогою яких реалізується градуальність;
- 5) проаналізувати градуальні відношення на лексико-семантичному рівні;
- 6) описати граматичні засоби (прислівники, частки, займенники, якісно-кількісні іменники), які деталізують градуальну семантику дієслова.

Об'єктом дослідження є дієслова української мови з градуальною семантикою.

Предметом дослідження є засоби вираження градуальності на словотвірному, лексико-семантичному та синтагматичному рівнях.

Джерельною базою наукового дослідження слугували тексти українських художніх та публіцистичних творів XIX-XXI ст., а також лінгвістичні словники (академічний тлумачний словник в 11-ти томах та тлумачний словник української мови в 3-х томах). Картотека налічує понад 2000 фіксацій градуальних виявів у текстах українських письменників XIX-XXI ст.

Специфіка об'єкта, мета й завдання дослідження визначили використання комплексу методів. Як основні в дисертації використано описовий метод, на

підставі якого узагальнено спостереження над зібраним фактичним матеріалом (опис внутрішньої диференціації дієслівних лексем та виявлення у їх семантичній структурі градусем, що актуалізують різні гранд-відтінки). Дистрибутивний метод, який реалізований у класифікуванні мовних форм та їх розподілом одна відносно одної. Цей метод передбачає таку послідовність етапів: 1) виділення одиниць аналізу – інвентаризацію (запропоновано класифікацію дієслів дії на основі філософського учення про життя Дільтея та Зіммеля); 2) членування виділених одиниць на менші складові одиниці – сегментацію (з-поміж лексико-семантичних груп дієслів дії і психічної діяльності фрагментарно виділено лексеми, що у своїй семантичній структурі мають градусему – сему міри і ступеня; виокремлено фрагменти синонімічних рядів лексем, які підлягають градуюванню, а також антонімічні пари, що утворюють градуальну опозицію); 3) класифікація одиниць – таксономію (визначено у дієслівних лексемах гранд-відтінки і названо градусеми); 4) виявлення ознак груп таксономії – інтерпретацію (подано ряди дієслівних лексем, маркованих спільною градусемою). Внутрішня інтерпретація передбачає класифікацію досліджуваних одиниць за певною матрицею параметрів, що розглядає парадигматичні зв'язки одиниці, зокрема, її опозиції; синтагматичну методику, яка вивчає сполучуваність одиниці і т. ін. Зовнішня інтерпретація демонструє зв'язки мовної одиниці з позначеною нею реалією, категоріями свідомості, мислення, психічними функціями, вищою нервовою діяльністю людини, сферою й ареалом уживання, ситуацією позначення тощо.

У роботі також використано метод компонентного аналізу для деталізації семантики дієслівних лексем різних лексико-семантичних груп.

Під час аналізу компонентного складу значення застосовано метод опозиції, який ґрунтований на парадигматичному зіставленні слів, та метод контекстологічного аналізу, в основі якого лежить вивчення синтагматичних зв'язків слів. Контекстологічний аналіз репрезентує слово у єдності з його оточенням (контекстуальним індикатором, указівним мінімумом, семантичним радіусом дії слова, висловлення), що дає змогу встановити значення досліджуваного елемента тексту.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що в дисертації *вперше* в українському мовознавстві

- *було розглянуто* категорію градуальності дієслів на трьох рівнях: словотвірному, лексико-семантичному, синтагматичному;

- *визначено* в семантиці дієслів української мови засоби репрезентації категорії градуальності й подано її формулювання;

- *виокремлено* дієслова різних лексико-семантичних груп, у семантичній структурі яких є градусема, тобто сема міри і ступеня, і названо гранд-відтінки лексем;

- *з'ясовано* засоби градуальності на лексико-семантичному рівні;

- *виділено* словотворчі афікси, що виконують функцію градуаторів;

- *описано* граматичні засоби (прислівники, частки, займенники, якісно-кількісні іменники), які актуалізують градуальну семантику дієслова;

- *отримала подальший розвиток* граматична категорія градуальності дієслова.

Теоретичне значення дослідження полягає в комплексному аналізі (з позиції словотвору, лексикології і синтагматики) дієслівних лексем, які у своїй семантичній структурі мають градосеми; наведені в дослідженні фіксації виявлення градуальної семантики дієслова важливі для теоретичного обґрунтування притаманності дієслову категорії градуальності на матеріалі українського дієслова; розвиток теорії градуальності.

Практичне значення дисертаційної роботи полягає в тому, що її результати можуть бути використані у практиці лінгводидактики вищої школи: викладанні курсів сучасної української мови (розділи «Лексикологія», «Морфологія», «Синтаксис»), теоретичної граматики, у спецкурсах з питань морфології; матеріали дослідження можуть бути корисними для студентів філологічних спеціальностей та учнів загальноосвітніх шкіл, котрі поглиблено вивчають мовознавчі дисципліни.

Апробація та впровадження результатів роботи. Результати дисертаційної роботи обговорювалися на засіданнях кафедри української мови Національного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова, на звітних наукових конференціях молодих учених у Національному педагогічному університеті ім. М.П.Драгоманова 2012 – 2016 р.р. Основні положення дисертаційного дослідження виголошувалися на Міжнародній науковій конференції «Українська мова серед інших слов'янських: етнологічні та граматичні параметри», на II Міжнародній науково-практичній конференції «Теоретична і дидактична філологія: надбання, проблеми, перспективи розвитку» (Переяслав-Хмельницький, 2014 р), на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Українська мова вчора, сьогодні, завтра в Україні і світі» (Київ, 2013 року), на II Міжнародній науково-практичній інтердисциплінарній конференції «Етнос, мова та культура: минуле, сьогодення, майбутнє» (м. Рівне, 2013 р.)

Публікації. Результати дослідження висвітлено в дев'яти статтях, вісім з яких надруковані в наукових журналах та збірниках наукових робіт, затверджених ДАК МОН України, й одна – у зарубіжному виданні.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаної літератури, списку використаних джерел.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У *вступі* обґрунтовано актуальність дослідження, сформульовано мету й завдання, предмет і об'єкт дисертаційного дослідження, визначено наукову новизну роботи, теоретичну й практичну цінність отриманих результатів та форми їхньої апробації, схарактеризовано методи лінгвістичного дослідження.

У першому розділі «Теоретичні аспекти дослідження дієслівної градації» розглянуто різні семантичні класифікації дієслів, які створили науковці у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві. Так, було проаналізовано класифікації лексико-семантичних груп дієслів, запропоновані українськими мовознавцями В. Русанівським, І. Вихованцем, С. Дишлевою, О.Леутою; зарубіжними – Ю. Апресяном, Л. Бабенко, Л. Васильєвим, Н.Шведовою та ін. Відзначимо, що жодна з них не дає повного розуміння про семантику дієслова, бо дієслівні лексеми розглядають лінгвісти в різних аспектах, з різних позицій. Проте семантичний підхід до класифікації дієслів дає можливість виявити зв'язки між різними лексико-семантичними групами лексем, які у своїй семантичній структурі мають градосему, тобто сему міри і ступеня, і зробити висновок, що різним лексико-семантичним групам дієслів притаманна градуальність.

У роботі запропоновано і використано низку термінів, потрібних для дослідження градуальності, таких як *градуальні відношення*, *градуальна шкала*, *градування*, *градосема*, *гранд-відтінок*, *градуатор*. Варто зазначити, що критеріїв розмежування цих понять лінгвістичні словники не подають, а визначають лише обов'язкову ознаку цих явищ – значення міри чи ступеня.

У дисертації *градуальність* визначено як лексико-семантична категорія дієслів, яка передає більший або менший ступінь вияву ознаки дії. Так, дієслова *говорити*, *карбувати*, *рубати*, *шипіти*, *замовкати* об'єднані семою «мати здатність висловлювати думки», але по-різному передають інтенсивність, темп, силу мовлення.

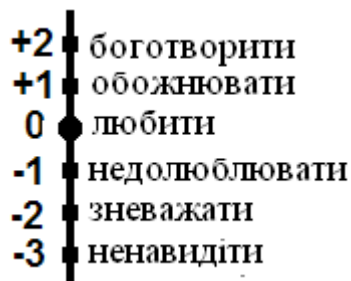
Градуальні відношення – різний ступінь вияву ознаки дії, її інтенсивності, що реалізують синонімічні й антонімічні лексеми. Так, дієслово *говорити* вступає в синонімічні й антонімічні зв'язки з дієсловами *карбувати*, *рубати*, *шипіти*, *замовкати*, *мовчати*. Проте значення кожної лексеми відрізняється збільшенням або зменшенням ступеня вияву ознаки дії.

Градуальні відношення можуть бути як імпліцитними (прихованими), так і експліцитними (яскраво вираженими), а тому складають основу для опозиції (протиставлення). До експліцитних засобів належать слова-специфікатори, що надають додаткових відтінків у значення слів, з якими вони сполучаються. Це частки, прислівники, займенники, іменники. При імплікації градуальна шкала відображає антоніми й синоніми. Оскільки основне завдання градуальності полягає в передачі міри ознаки, процесу, явища, то градуйоване значення можна розмістити на градуальній шкалі.

У дослідженні *градуальну шкалу* представлено у вигляді вертикального відрізка, на якому позначена нульова точка, що відповідає нормі. Лексема, розміщена у цій точці, передає якість, ознаку, властивість звичайним значенням, відносно його визначаємо більший або менший ступінь вияву ознаки дії, здійснюємо градування. Вище нуля розташовуємо лексеми, що передають ступені високої міри вияву ознаки дії, нижче нуля – ступені низької міри вияву ознаки дії. Так, дієслово *любити* вступає в синонімічні відношення

зі словами *обожнювати*, *боготворити*. Ці лексеми марковані семою «виявляти прихильність, симпатію до кого-небудь», проте вони мають різний гранд-відтінок, який вказує на різну міру вияву ознаки дії: *обожнювати* означає «надмірно захоплюватись кимось»; *боготворити* – «з благоговінням ставитися до кого-небудь; свято шанувати». Лексеми *обожнювати*, *боготворити*, *любити*, *ненавидіти*, *зневажати*, *недолюблювати* – це дієслова однієї лексико-семантичної групи, бо їх семантична структура вказує на емоційний стан, ставлення до об'єкта. Так, *недолюблювати* означає «відчувати неприязнь, неприхильність до кого-небудь»; *зневажати* – «виявляти презирство, неповагу до когось; не виявляти належної уваги»; *ненавидіти* – «вороже ставлення до кого-небудь; перейнятися почуттям зненависті до когось».

Дієслова можна розмістити на градуальній шкалі, що представляє зростання і спадання міри вияву ознаки дії відносно нейтральної точки:

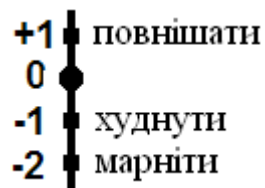

Градуальна шкала охоплює велику кількість лексем, що відбивають найвищий та граничний ступінь градуальності, тоді як середина – норма – має слабе лексичне вираження градуальності, бо ці лексеми зазвичай є нейтральними і не виконують експресивної функції. Норма окремо у градуальних опозиціях може і не мати вираження, вона існує на гіпотетичному рівні.

Так, дієслова *худнути*, *марніти* об'єднані спільною семою «втрачати вагу тіла», проте вони різняться інтенсивністю: *худнути* – «ставати худим або худішим, втрачати вагу»; *марніти* – «ставати худим, мізерним, блідим унаслідок хвороби, недоїдання, важкої праці» – градосема «дуже».

Дієслово *повнішати* вступає в антонімічні відношення з дієсловами *худнути*, *марніти*: *повнішати* – «ставати повнішим; в міру товстішати».

Вищезазначені лексеми на рівні синонімії й антонімії вступають у градуальні відношення і виражають категорію градуальності. Градуальна шкала має такий вигляд:

Норма існує на гіпотетичному рівні.

Градування – це співвіднесення якісної ознаки з нульовою точкою, точкою виміру (нормою) на градуальній шкалі. Градування здійснюємо за допомогою градуаторів *більше, менше, рівно*.

Градосема – це сема міри, ступеня вияву ознаки, якості, властивості дії. Градосема виступає як одиниця виміру градуальності.

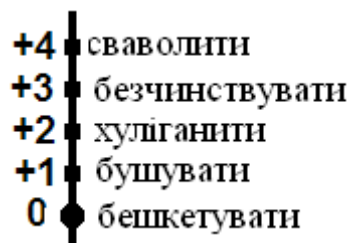
Гранд-відтінок – це ознака, якою відрізняються слова, і вона вказує на міру вияву ознаки дії.

Так, дієслова *надихати, окрилювати* марковані спільною семою «викликати бажання і настрій робити щось», проте лексеми різняться гранд-відтінком – інтенсивністю вияву ознаки дії: *надихати* – «спонукати до яких-небудь учинків, дії (благородних, високих)» – вказівка на високий ступінь вияву ознаки дії; *окрилювати* – «викликати у кому-небудь натхнення, душевне піднесення: наснажувати» – вказівка на найвищий ступінь вияву ознаки дії.

Градуальність дієслова, реалізована на рівні синонімії й антонімії, представлена поняттям градуальної опозиції.

Градуальна опозиція може об'єднувати меншу або більшу кількість лексем. Так, дієслова *бешкетувати, бушувати, хуліганити, безчинствувати, сваволити* є дієсловами-синонімами, бо мають базову сему «порушення дисципліни», проте різняться мірою вияву порушення. Так, *бешкетувати* означає «чинити бешкет, пустувати, витворяючи, робити збитки»; *бушувати* – «поводитися нестримано, виявляти гнів, роздратування»; *хуліганити* – «порушувати громадський порядок, хамити»; *безчинствувати* – «робити безчинства»; *сваволити* – «незважаючи на закон, справедливість, діяти на власний розсуд, не зважаючи на волю й думку інших». Лексема *бушувати* означає проявляти порушення правил поведінки більшою мірою, ніж *бешкетувати* = градосема «гранично»; *хуліганити* – грубо порушувати поведінку = градосема «дуже»; *безчинствувати* – порушувати правила пристойності = градосема «занадто».

Оскільки синоніми вищевказаних слів різняться мірою вияву ознаки дії, то вони передають градуальні відношення, а отже, виражають категорію градуальності. Градуальна шкала має такий вигляд:

За семантикою розглядаємо сигналізатори низького, середнього або достатнього, високого, граничного ступенів вияву ознаки дії.

У *другому розділі «Реалізація градуальної семантики дієслів на словотвірному рівні»* описано префікси і словотворчі форманти, які передають градуальне значення дієслівних лексем, визначено градосеми. Здійснюючи лінгвістичне дослідження, виокремили лише ті лексеми, у яких префікс,

приєднуючись до дієслів недоконаного виду, не лише змінює вид, утворюючи лексему доконаного виду, а й вносить у семантичну структуру похідного дієслова додаткові семантичні відтінки, тобто дієслова конкретизуються якісними, кількісними, оцінними характеристиками. Вираження градуальності на словотвірному рівні є об'єктивним. Засобами вираження градуальності є префікси *по-*, *недо-*, *при-*, *над-* (*наді-*), *з-*, *с-*, *об-* (*обі*), *пере-*, *при-*, *під-* + *-ува-* (*юва-*), *про-*, *в-*, *роз-* + *-ува-* (*-юва*).

Так, виражаючи завершення дії, префікс *пере-* у дієсловах виконує градуальну функцію, бо у своїй семантичній структурі має гранд-відтінок – завершення дії з надлишковим характером. Лексеми *перележати*, *перепити*, *перепекти*, *пересолити*, *пересмажити*, *переїсти* марковані градусомою «занадто, над міру»: *перележати* означає «довго лежачи, доводити до заніміння, отерпlosti» – вказівка на найвищий ступінь вияву ознаки дії; *перепити* – «випивати алкогольних напоїв більше за іншого, інших»; *перепекти* – «пекти надто довго, псувати тривалим печінням»; *пересолити* – «солити щось більше, ніж треба, класти в що-небудь солі більше, ніж слід»; *пересмажити* – «смажити що-небудь довше, ніж треба»; *переїсти* – «наїдатися зверх міри; об'їдатися».

Семою міри і ступеня вияву ознаки дії є префікс *недо-*, який надає словам значення неповної дії, відсутність потрібної міри, норми, ступеня. Слова з префіксом *недо-* утворюють градуальну опозицію до лексем з префіксом *пере-*, бо передають значення «нижче за норму». Морфема *недо-* у семантичну структуру дієслів *недоїдати*, *недобачати*, *недопалити*, *недомагати* вносить градусому «погано, трохи». Так, дієслово *недоїдати* означає «погано харчуватися, систематично не наїдатися» – їсти менше, чим потрібно; *недобачати* – «мати поганий зір, погано бачити; сліпувати» – бачити гірше, ніж здорова людина; *недопалити* – «спалювати що-небудь не повністю»; *недомагати* – «бути не зовсім здоровим; слабувати».

Засобами вираження градуальності є префіксально-постфіксальні форманти *на-* + *-ся*, *с-* + *-ся*, *у-* + *-ся*, *в-* + *-ся*, *до-* + *-ся*, *по-* + *-ся*, *за-* + *-ся*, *роз-* + *-ся*, *при-* + *-ся*, *об-* + *-ся*, *до-* + *-ся*, *роз-* + *-ти-* + *-ся*.

Так, дієслова зі значенням сатуративності (результат довготривалої і повторюваної дії) виражають відтінок задоволення або незадоволення. Префікс *на-* і постфікс *-ся*, приєднуючись до дієслів, виконують градуальну функцію, бо вносять у їх семантичну структуру гранд-відтінок – інтенсивний вияв ознаки дії. Лексеми з відтінком задоволення *навечерятися*, *наспатися*, *напастися*, *насититися*, *набігатися*, *наслухатися*, *настоятися* об'єднані спільною градусомою «уволю» і виражають високий ступінь вияву ознаки дії.

Засобами вираження градуальності дієслів на словотвірному рівні є суфікси *-ну-*, *-ону-*, *-ува-* (*-юва-*).

У роботі розглянуто дієслівні лексеми, утворені за допомогою суфіксів *ну-*, *-ону-*, *-ува-*, (*-юва-*), бо саме ці афікси вносять у семантичну структуру дієслів градусому. Приєднуючись до основ дієслівних лексем недоконаного

виду, суфікс *-ну-* не лише змінює вид дієслова, а й вносить у його семантичну структуру відтінок інтенсивної фізичної однократної дії: *різнути, рвонутти, жбурнути, дмухнути, плигнути, брикнути*. Ці лексеми марковані градосемою «несподівано, сильно».

У *третьому розділі «Реалізація градуальної семантики лексико-семантичних груп дієслів у сучасній українській мові»* вивчення семантичних особливостей дієслова здійснено на рівні лексико-семантичного аналізу. Сприйняття мовлення – абсолютно суб'єктивний процес, і не можна стверджувати, що певне слово сприймається тільки так, тобто однозначно, різними носіями мови. Здійснюючи лінгвістичне дослідження категорії градуальності слова, ми розглянули ті дієслова, які, на нашу думку, презентують категорію градуальності. У розділі застосовано сучасний підхід до вивчення семантики слів, що враховує суб'єктивність сприйняття мовлення різними носіями мови.

Спираючись на філософське вчення Зіммеля та Дільтея про життя, запропоновано класифікацію лексико-семантичних груп дієслів дії. Поняття життя за Дільтеєм «становить факти волі, спонуки і почуття, безпосередньо дані нам як переживання». Зіммель вважав, що «зміст життя» зводиться до почуття, досвіду, дії, думки.

На цих засадах виокремлено два класи лексико-семантичних груп дієслів: дієслова дії і дієслова психічної діяльності. Дієслова дії поділено на такі підгрупи:

- дієслова фізичної дії;
- дієслова буття;
- дієслова руху;
- дієслова мовлення і звучання;
- дієслова волевиявлення;
- дієслова вияву ознаки дії;
- дієслова фази дії.

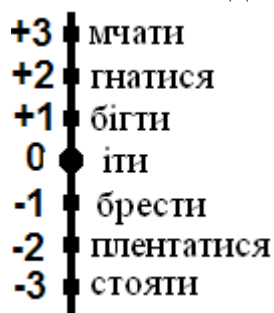
Дієслова психічної діяльності класифікував російський мовознавець Л.Васильєв. Саме його класифікація лексико-семантичних груп дієслів психічної діяльності покладена в основу нашого наукового дослідження.

У розділі проаналізовано окремі зразки дієслів, маркованих градосемою, що дає можливість виявити градуальність дієслів як лексико-семантичну категорію. З синонімічного ряду, поданого у словнику синонімів, було вилучено ті дієслова, які у своїй семантичній структурі мають градосему – сему міри і ступеня, адже є й абсолютні синоніми, в лексичному значенні яких відсутня будь-яка відмінність. Описано лексико-семантичні групи дієслів (дієслів фізичної дії, руху, буття, мовлення і звучання, волевиявлення, ознаки дії; дієслів психічної діяльності: відчуття, бажання, сприйняття, уваги, дієслів емоційного стану, дієслів емоційного переживання, дієслів емоційного ставлення, мислення, знання, пам'яті).

Аналізуючи лексико-семантичну групу дієслів руху, виокремили дієслова односпрямованого і різноспрямованого руху, які у своїй семантичній структурі мають різні категорійні семи (інтенсивність, характер руху).

Дієсловами односпрямованого руху є лексеми *бігти*, *мчати*, *гнатися*, *іти*, *брести*, *плентатися*. Так, дієслово *іти* означає «ступати ногами, рухатися, змінюючи місце в просторі»; *брести* – «повільно ходити без певної мети й напрямку»; *плентатися* – «іти, пересуватися через силу»; *бігти* – «прискорено пересуватися на ногах; рухатися, швидко переставляючи ноги»; *гнатися* – «швидко бігти, йти»; *мчати* – «пересуватися, перміщатися з великою швидкістю». Лексеми *іти*, *брести*, *плентатися*, *бігти*, *гнатися* є дієсловами-синонімами і об'єднані базовою семою «пересуватися», проте різняться гранд-відтінком – різним ступенем інтенсивності дії. Дієслово *стояти* вступає в антонімічні відношення з дієсловами *іти*, *брести*, *плентатися*, *бігти*, *гнатися*: *стояти* – «бути на ногах у вертикальному положенні, не рухаючись з місця».

Отже, дієслова односпрямованого руху *стояти*, *плентатися*, *брести*, *іти*, *бігти*, *гнатися*, *мчати* вступають у градуальні відношення на рівні синонімії і антонімії. Градуальна шкала має такий вигляд:

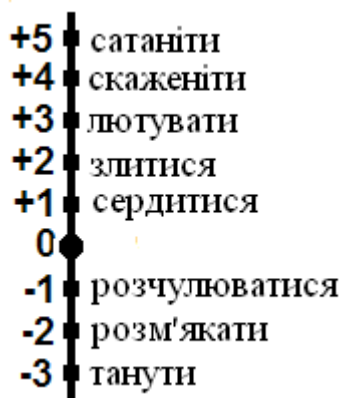

Стан збудження, викликаний тими чи тими причинами (страхом, незадоволеністю тощо), означає дієслово *сердитися*, що належить до лексико-семантичної групи дієслів емоційного стану. Об'єднані спільною семою «виявляти почуття гніву», дієслова *сердитися*, *злитися*, *лютувати*, *скаженіти*, *сатаніти* мають у своїй семантичній структурі гранд-відтінки – лексеми різняться мірою вираження почуття недобррозичливості, ворожості до інших. Так, *сердитися* означає «бути в стані гніву» – недобррозичливо, неприхильно ставитися до когось (сердитися в певній мірі); *злитися* – «бути в стані сильного роздратування» – дуже сердитися; *лютувати* – «бути в стані розлюченості» – дуже сердитися; *скаженіти* – «бути в стані несамовитості, шаленства» – неабияк сильно сердитися, інтенсивно проявляти своє незадоволення в мовленні і в поведінці; *сатаніти* – «доходити до граничної межі у гніві» – бути в занадто збудженому стані, близькому до ненормального, хворобливого.

Дієслову *сердитися* протилежним за характером переживання в стані зворушення є дієслово *розчулюватися*. Лексеми *розчулюватися*, *розм'якати*, *танути* є дієсловами-синонімами, маючи базову сему «ставати лагідним, ніжним, добрим», проте вони різняться мірою вираження почуття схвильованості, доброзичливості. Дієслово *розчулюватися* означає «сповнюватися приємним почуттям схвильованості, зворушеності» – градусема

«достатньо»; *розм'якати* – «ставати розчуленим, добрим, лагідним» – градусема «надмірно»; *танути* – «зворушуватися, мліти» – градусема «понад міру».

Отже, дієслова емоційного стану (стану збудження, зворушення), маючи у своїй семантичній структурі градусему, вступають у градуальні відношення, утворюючи синонімічні ряди й антонімічні пари. Градуальна шкала має такий вигляд:

У четвертому розділі «Реалізація градуальної семантики дієслів на синтагматичному рівні» з'ясовано, що здатність дієслівної лексики сполучатися з градуальною одиницею (прислівниками, частками, займенниками, іменниками) дозволяє дієслову виражати градуальну семантику на синтагматичному рівні. Дієслова різних лексико-семантичних груп легко сполучаються з прислівниками міри і ступеня і вносять у їх семантичну структуру гранд-відтінки, вказуючи на ступінь вияву ознаки дії. Функцію сигналізаторів низького ступеня вияву ознаки дії виконують прислівники *злегка, ледь-ледь, небагато, насилу, трохи, мало, майже*, прислівник *зовсім* з часткою (*не*): *Стародавній фонтан постраждав мало, але він з тої ночі засох, наче виплакав сльози над чужим горем* (М. Коцюбинський). У семантичній структурі сполуки *мало постраждав* спостерігаємо градусему «небагато», бо фонтан зруйнований незначною мірою.

Високий ступінь вияву ознаки дії передають прислівники *дуже, зовсім, так, безмірно*. Прислівник *дуже*, сполучаючись з дієсловами різних лексико-семантичних груп (дієслова емоційного стану, руху, знання тощо), вносить у їх семантичну структуру градусему «значно, надзвичайно, сильно». Сполуки *дуже надоїло, дуже любив, дуже запеклась, дуже дивувалася* об'єднані спільною градусемою «занадто»: *Вітя виріс на руках старих, проте дуже любив маму, сумував за нею* (Н. Доляк); *На сонці дуже запеклась, Та й занедужала* (Т. Шевченко).

Частки і фразеологізовані сполуки, поєднуючись з дієсловами, вносять у їх семантичну структуру градуально-оцінну характеристику дії. Виконуючи функцію градуаторів, частки змінюють значення дієслова відповідно до норми в бік зростання або спадання вияву ознаки дії.

Так, частка *лиш(е)* синонімічна як градуатор *тільки*. Вона вживається для обмеження дії: *Вона туди і не ходила, хіба що лиш полоскати прання* (М.Матіос); *Марія лише стиснула плечима на своєму подвір'ї: солодка Даруся нікому не відчиняє хатніх дверей сама* (М. Матіос) – градусема «тільки; до певної міри».

Сполучаючись з дієсловами (руху, мислення тощо), обмежувальна частка *тільки* вживається в значенні «всього лише; всього, не більше як» і вказує на низький ступінь вияву ознаки дії: – *Ти тільки подивись, яке сонце надворі..* Сполуки *тільки подивись, тільки подумати, тільки притулиться, тільки махнув* об'єднані спільною градусемою «до певної міри».

Виконувати функцію градуаторів можуть займенники.

Наприклад, означальний займенник *весь (увесь)* означає щось як ціле, неподільне, взяте повністю. У складі присудка *весь (увесь)* уживається в значенні «цілком, повністю»: *Він увесь тремтів, як у трясі, скорчувався і ховався під подушкою* (П. Мирний).

Якісно-кількісні іменники, виконуючи функцію градуаторів, вносять особливий градуальний відтінок у семантичну структуру дієслів. Вживання іменників зі значенням міри, кількості або об'єму у сполученні з дієсловами різних лексико-семантичних груп надає дієслову різних гранд-відтінків.

Слова *купа, безодня, безліч* належать до образної лексики з метафоричним значенням збільшення міри, кількості або об'єму. *Щоб не потонути у безодні надзвичайних фактів, треба добре-добре продумати конструкцію і п'єси, і оповідання* (О. Довженко) – про дуже велику кількість, найвищий ступінь вияву ознаки дії; *То ніби затихаючи, то знов з подвоєною силою ... стогнав вітер* – високий ступінь вияву ознаки дії; напруженість, інтенсивність.

Отримані результати проведеного дослідження підтверджують те, що дієслова легко сполучаються з прислівниками міри і ступеня і вносять у їх семантичну структуру гранд-відтінки; частки і фразеологізовані сполуки, поєднуючись з дієсловами, вносять у їх семантичну структуру градуально-оцінну характеристику дії. Виконуючи функцію градуаторів, частки змінюють значення дієслова відповідно до норми в бік зростання або спадання вияву ознаки дії. Якісно-кількісні іменники, виконуючи функцію градуаторів, вносять особливий градуальний відтінок у семантичну структуру дієслів.

ВИСНОВКИ

Загальні результати дослідження дають підстави зробити такі **висновки**:

Градуальність – це лексико-семантична категорія дієслів, яка передає більший або менший ступінь вияву ознаки дії. Дієслово як виразник процесуальності здатне вступати в градуальні відношення і виражати градуальність. Основна функція градуальності полягає в передачі міри ознаки дії, процесу. Міра градуйованого значення передана ступенем градуювання, що може бути відображено на градуальній шкалі. Динаміка градуальної шкали – це

збільшення або зменшення вияву ознаки дії, що пов'язана з якісно-кількісною характеристикою, імпліцитно чи експліцитно представленою в мові. Проблема класифікації дієслова, його семантичного обсягу, стала предметом нашого дослідження.

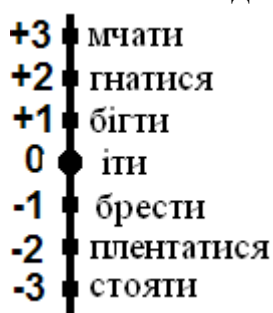
Категорія градуальності може бути реалізована на словотвірному, лексико-семантичному й синтагматичному рівнях.

У семантиці дієслів сучасної української літературної мови категорія градуальності репрезентована такими засобами: 1) дієсловами імпліцитно вираженою градуальністю; 2) словотворчими афіксами, які виконують градуальну функцію; 3) специфічними градуаторами, що сполучаються з дієсловом.

Градуальна семантика дієслів може виражати ознаку дії імпліцитно й експліцитно. При імплікації градуальна шкала передає антонімічні і синонімічні зв'язки:

Дієслова, які належать до однієї лексико-семантичної групи, можна подати на градуальній шкалі, де антонімію виражають крайні точки градуальної шкали, середні ж указують на зростання або спадання ступеня ознаки дії:

Градуальна семантика може бути реалізована експліцитно за допомогою засобів – градуаторів (словотворчих афіксів, градуальної лексики).

Словотворчими засобами вираження градуального значення є префікси і словотворчі форманти. Виражаючи значення «дія внутрішньо обмежена», «нижче за норму», «неповнота дії», «повторювана дія час від часу», префікси *по-*, *недо-*, *при-*, *над-* (*наді-*), *з-* вказують на низький ступінь вияву ознаки дії: *поблискати*, *недоїдати*, *пригубити*, *підглядати*, *наспівати*, *надломити*, *надірвати*, *змочити*. На достатній ступінь вияву ознаки дії вказують префікси *об-* (*обі*), *пере-*, *при-*, *під-* + суфікси *-ува-* (*-юва-*), виражаючи значення «короткочасність дії», «послаблення ознаки дії», «повторюваної дії»: *обрости*; *перекусити*; *пригубити*; *підколювати*. На середньо-високий ступінь вияву ознаки дії вказують префікси *по-*: *полити*; *про-*: *провітрити*; *з-* (*с-*): *спорожнити*; *в-*: *влити*; префікс *роз-* + суфікс *-ува-* (*-юва-*): *розкручувати*. Префікси *об* (*обі-*), *пере-*, *при-*, *ви-*, *на-*, *до-*, *від-*, *роз-*, *за-*, *про-*, *с-*, *в-*, приєднуючись до дієслів, виконують роль градуаторів і вказують на високий та

найвищий ступінь вияву ознаки дії (дія з високою мірою інтенсивності, міра накопичення самої дії, повна інтенсивна дія): *обпоїти, переважити, прибити, витолочити, намолоти, добити, відрубати, перележати, забити, витруїти, накурити, пропити, відсохти, споїти, вмерзнути*.

Градуальне значення дієслова може бути передане за допомогою префіксально-постфіксальних формантів, які вносять у лексеми різноманітні семантичні відтінки. Виражаючи значення задоволення / незадоволення, доведення дії до певного етапу в результаті довгих інтенсивних зусиль, доведення дії до небажаного стану внаслідок вияву інтенсивної дії, вияв дії упродовж певного часу з великою інтенсивністю префіксально-постфіксальні форманти *на-* + *-ся*, *ви-* + *-ся*, *до-* + *-ся*, *по-* + *-ся*, *за-* + *-ся*, *роз-* (*розі-*) + *-ся*, *при-* + *-ся*, *об-* + *-ся*, *с-* + *-ся*, *у-* + *-ся*, *в-* + *-ся* вказують на високий та найвищий ступінь вияву ознаки дії: *набігатися, вибілитися, долікуватися, стомитися, уморитися, впитися, обжертися, задихатися* тощо. На низький ступінь вияву ознаки дії вказують лише префіксально-постфіксальні форманти *до-* + *-ся* та *роз-* + *-ти-* + *-ся*: *доторкнутися, розганятися*.

Засобами градації дієслів на словотвірному рівні є суфікси, які при творенні дієслів виконують функцію градуаторів, надаючи лексемам значення міри і ступеня вияву ознаки дії. Суфікс *-ну-* маркує дієслово значенням миттєвості, ментальності у завершенні дії і вказує на низький ступінь вияву ознаки дії: *блиснути, мигнути, курнути* тощо. Суфікси *-ну-*, *-ону-*, *-ува-* (*-юва-*), приєднуючись до дієслів, вносять у їх семантичну структуру значення інтенсивної фізичної однократної дії, значення посиленої інтенсивної дії, значення інтенсивної довготривалої дії в часі і вказують на високий ступінь вияву ознаки дії: *різонути, грюкнути, рвонутися, мордувати* тощо.

З-поміж лексико-семантичних груп дієслів, які у своїй семантичній структурі мають градосему, розглянуто лексико-семантичні групи дієслів руху, буття, мовлення і звучання, відчуття, сприймання, емоційного стану, бажання, уваги, емоційного переживання, емоційного ставлення, мислення, знання, пам'яті. У роботі подано лексико-семантичну класифікацію дієслів на основі філософського вчення Зіммеля та Дільтея про життя; розглянуто семантичну структуру дієслів; виокремлено градосеми в семантичній структурі дієслівних лексем таких лексико-семантичних груп дієслів: дієслова фізичної дії, руху, буття, мовлення і звучання, волевиявлення, ознаки дії; дієслова психічної діяльності: відчуття, бажання, сприйняття, уваги, дієслова емоційного стану, дієслова емоційного переживання, дієслова емоційного ставлення, мислення, знання, пам'яті.

Дієслово, сполучаючись з градуаторами (прислівниками, частками, займенниками, іменниками), виражає градуальність на синтагматичному рівні.

Засобами градуальності дієслів на синтагматичному рівні є прислівники міри і ступеня, частки, займенники, іменники.

Прислівники міри і ступеня, сполучаючись з дієсловами, надають лексемам різні гранд-відтінки, указуючи на ступінь вияву ознаки дії.

Прислівники *злегка, ледь-ледь, набагато, насилу, мало, зовсім, трохи* вказують на низький ступінь вияву ознаки дії; прислівники *достатньо, досить, значно, доволі* – на достатній; прислівник *неабияк* – на середньо-високий; прислівники *досить, чимало, дуже, дуже-дуже, зовсім, страшно, шалено, так, нестерпно, пекельно, рішуче, ще й як, занадто, безмірно* – на високий та найвищий ступінь вияву ознаки дії.

Частки, сполучаючись з дієсловом, указують на зміну семантики дієслова відносно норми в сторону посилення або послаблення вияву ознаки дії. Частки *ні, просто, тільки, навіть* указують на низький ступінь вияву ознаки дії, а частки *а, аж, не, таки* – на високий ступінь вияву ознаки дії.

Займенники *весь (увесь), вся* з градуальним значенням є додатковими засобами вираження градуальної семантики дієслів. Ці займенники вказують лише на високий ступінь вияву ознаки дії.

Засобами вираження градуального значення дієслів є іменники зі значенням міри, кількості або об'єму. Сполучаючись з дієсловами різних лексико-семантичних груп, якісно-кількісні іменники надають дієслову різних гранд-відтінків. Іменники *ні кроку, ні на крок, ні словечка, ні слова* виконують функцію посилення заперечного значення дієслова і вказують на найнижчий ступінь вияву ознаки дії. Іменники *купа, безліч, безодня*, надаючи дієслову повного, вичерпного значення, указують на високий ступінь вияву ознаки дії.

Перспективою наукового дослідження може бути вивчення вияву градуальної ознаки на синтаксичному рівні, а саме: в складних реченнях із сурядним зв'язком і підрядних реченнях (особливо з однорідною супідрядністю), у безсполучникових складних реченнях з однотипними частинами, у простих реченнях певної структури (створення градуальних рядів однорідних членів речення).

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Ткаченко Ю. В. Градуальність як лексико-семантична категорія. // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. – 2012. – Серія 9. Сучасні тенденції розвитку мов: збірник наукових праць. Випуск 9. – с. 184-189.
2. Ткаченко Ю. В. Дієслова на позначення психічної діяльності з позиції градуальності. // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. – 2012. – Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови: збірник наукових праць. Випуск 9. – с. 82-87.
3. Ткаченко Ю. В. Градуальність дієслів руху, буття, мовлення на лексико-семантичному рівні. // Наукові записи Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. – 2012. – Серія «Філологія (мовознавство)». Збірник наукових праць. Випуск 15. – с. 102-105.
4. Ткаченко Ю. В. Градаційні опозиції дієслів. // Науковий вісник

Криворізького національного університету. – 2012. – Серія «Філологічні студії». Збірник наукових праць. – Випуск 7. – с. 147-158.

5. Ткаченко Ю. В. Префікси *по-, об-, пере-, недо-* як засіб вираження градації в сучасній українській мові. // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. – 2013. – Серія 9. Сучасні тенденції розвитку мов: збірник наукових праць. Випуск 10. – с. 250-257.

6. Ткаченко Ю. В. Префіксально-постфіксальні форманти як засіб вираження градуального значення дієслів в українській мові. // Науковий вісник Криворізького національного університету. – 2013. – Серія «Філологічні студії». Збірник наукових праць. – Випуск 9. – с. 407-415.

7. Ткаченко Ю. В. Суфіксація як засіб вираження градуального значення дієслів на словотвірному рівні. // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. – 2014. – Серія 9. Сучасні тенденції розвитку мов: збірник наукових праць. Випуск 11. – с. 237-242.

8. Ткаченко Ю. В. Прислівник як засіб вираження градуальних значень дієслів на синтагматичному рівні. // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. – 2015. – Серія 9. Сучасні тенденції розвитку мов: збірник наукових праць. Випуск 12. – с. 167-174.

9. Ткаченко Ю. В. Префіксально-постфіксальные форманты как средство выражения градуального значения глаголов в украинском языке. // Міжнародний журнал «Наука и Мир». Випуск № 10 (26), жовтень, 2015 р. – с. 25-29. Росія.

АНОТАЦІЯ

Ткаченко Ю.В. Дієслівна вербалізація градуальної семантики дієслів в сучасній українській мові. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.01 українська мова. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, 2016.

У дисертації досліджено градуальну семантику дієслівних лексем на словотвірному, лексико-семантичному та синтагматичному рівнях. Сформульовано поняття градуальності як лексико-семантичної категорії дієслів. Подано понятійний апарат, який дає змогу розкрити категорію градуальності.

Доведено, що засобами вираження градуальності на словотвірному рівні є префікси, суфікси та префіксально-постфіксальні форманти. Проаналізовано дієслівні лексеми, визначено гранд-відтінки, які вносять у семантичну структуру дієслів афікси.

Розроблено й реалізовано авторський підхід до аналізу дієслівних лексем з позиції градуальності на лексико-семантичному рівні, бо сприйняття мовлення – процес суб'єктивний. З'ясовано, що градуальні опозиції представлено у межах синонімічних рядів та антонімічних пар.

Установлено, що на синтагматичному рівні засобами, які презентують градуальну семантику дієслів, є прислівники міри і ступеня, займенники, частки, якісно-кількісні іменники. Доведено, що вони виконують роль градуаторів дієслівних лексем, а отже, маркують дієслівні лексеми з позиції градуальності.

Ключові слова: градуальність, градосема, градуальна функція, градуатор, гранд-відтінок, градуальні опозиції, градуальна шкала.

АННОТАЦІЯ

Ткаченко Ю.В. Глагольная вербализация градуальной семантики в современном украинском языке.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.01 украинский язык. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев, 2016.

В диссертации проанализировано состояние разработки в современном украинском языке проблемы изучения градуальности глагольных лексем и установлено, что в современном украинском языке нет научных исследований, которые бы глубоко и всесторонне описали глаголы, имеющие в своей семантической структуре градосемы, что выражают категорию градуальности.

В работе исследовано градуальную семантику глаголов на словообразовательном, лексико-семантическом и синтагматическом уровнях. Сформулировано понятийный аппарат, который раскрывает категорию градуальности.

Благодаря большому количеству научных подходов к изучению глагольного слова, констатировано создание благоприятных условий как для взаимодополнения существующих вариантов определений и классификаций, так и дальнейшего развития отдельных из них, ввиду потребностей научных исследований, проводимых исследователями градуальной семантики глаголов в современном украинском языке сегодня.

В диссертации указано, что на словообразовательном уровне градуальная семантика глаголов представлена объективно. Средствами выражения градуальности на словообразовательном уровне есть префиксы, суффиксы и префиксально-постфиксальные форманты.

Описано глагольные лексемы, образованные с помощью префиксов *по-*, *недо-*, *при-*, *над-* (*наді-*), *об-* (*обі*), *пере-*, *при-*, *під-* + суффиксы *-ува-* (*-юва-*), *про-*, *з-* (*с-*), *в-*; префикс *роз-* + суффикс *-ува-* (*-юва-*), *ви-*, *на-*, *до-*, *від-*, *роз-*, *за-*; префиксально-постфиксальные форманты *на-* + *-ся*, *ви-* + *-ся*, *до-* + *-ся*, *по-* + *-ся*, *за-* + *-ся*, *роз-* (*розі-*) + *-ся*, *при-* + *-ся*, *об-* + *-ся*, *с-* + *-ся*, *у-* + *-ся*, *в-* + *-ся*; суффиксы *-ну-*, *-ону-*, *-ува-* (*-юва-*). Доказано, что они выступают градуаторами, ибо вносят в семантическую структуру глаголов гранд-оттенки.

В работе глаголы классифицированы в соответствии со значением, которое вносят в семантическую структуру глагола градуаторы. Выделены

глаголы со значением «действие внутренне ограниченное», «ниже нормы», «повторяемое действие».

В диссертации обоснован авторский подход к анализу глагольных лексем с позиции градуальности на лексико-семантическом уровне. Отмечено, что восприятие речи – процесс субъективный. Опираясь на философское учение Зиммеля и Дильтея о жизни, предложили классификацию лексико-семантических групп глаголов действия. Определено, что градуальные оппозиции представлено синонимическими рядами и антонимическими парами. В работе рассмотрены из синонимического ряда только те глаголы, которые в своей семантической структуре имеют градусеми и потому могут быть размещены на градуальной шкале. Таким образом, были проанализированы глаголы таких лексико-семантических групп: глаголы движения, бытия, речи и звучания, ощущения, восприятия, эмоционального состояния, желания, внимания, эмоционального переживания, эмоционального отношения, мышления, знания, памяти.

В диссертации установлено, что на синтагматическом уровне средствами выражения градуальной семантики глагольных лексем есть наречия меры и степени, местоимения, частицы, качественно-количественные имена существительные. Доказано, что они выполняют роль градуаторов, маркируя глаголы с позиции градуальности.

Наречия меры и степени *злегка, ледь-ледь, набагато, насилу, мало, зовсім, трохи* указывают на низкую степень проявления признака действия; наречия *достатньо, досить, значно, доволі* – на достаточную степень выявления признака действия; наречия *досить, чимало, дуже, дуже-дуже, зовсім, страшно, шалено, так, нестерпно, пекельно, рішуче, ще й як, занадто, безмірно* – на высокую и самую высокую степень проявления признака действия.

Частицы *ні, просто, тільки, навіть*, сочетаясь с глаголами, указывают на низкую степень проявления признака действия; частицы *а, аж, не, таки* – на высокую степень проявления признака действия.

Местоимения *весь (увесь), вся*, сочетаясь с глаголами, указывают только на высокую степень проявления признака действия.

Имена существительные *ні кроку, ні на крок, ні словечка, ні слова* выполняют функцию усиления, отрицания глагола и указывают на самую низкую степень проявления признака действия. Имена существительные *купа, безліч, безодня* указывают на высокую степень проявления признака действия.

Ключевые слова: градуальность, градусеми, градуальные оппозиции, градуатор, гранд-оттенок, градуальная функция, градуальная шкала.

SUMMARY

Julia Tkachenko. Verbal verbalisation of gradual semantics of verbs in modern Ukrainian language. – Manuscript.

Dissertation for the degree of the Candidate of philological sciences, specialty 10.02.01 Ukrainian language. – National pedagogical university named after M.P.Dragomanov, Kiev, 2016.

In the dissertation gradual semantics of verbal tokens on word-formative, lexical-semantic and stigmatic levels are learned. The concept of gradation as a lexical-semantic category of verbs is formulated. Conceptual device is posted that helps to reveal the category of gradation.

In the dissertation is noticed that the means of expression of the gradation are prefixes, suffixes so as prefixes and postaffixal formants. Verbal tokens are analyzed, some grand shades are defined that contribute affixes into the semantic structure of verbs.

The author's approach to the analysis of verbal tokens is proved from the position of gradation on the lexical-semantic level, since the perception of speech is a subjective process. It was found that the gradual oppositions are presented within the synonymic series and antonymous pairs.

It was found that on the syntagmatic level means which represent the gradual semantics of verbs are adverbs of measure and degree, pronouns, particles, qualitative and quantitative nouns. It is proved that they act as gradators of verbal tokens, and therefore, mark the verbal token from the position of gradation.